9. *Егизарян Ш.П.* Электронные деньги в современной системе денежного оборота: Автореф. дис.. канд. екон. наук. — М.: Финансовая академия при Правительстве Р.Ф., 1999. — 39 с.

10. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.

11. Dirictive 2000|46|EC of European Parliament ant of the Council of 18 September 2000 on the taking up pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions.- http://euroopa.eu.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2012 р.

УДК 336.77

Н.П. Баріда, канд. екон. наук, доцент
кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ ЗАСТАВИ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

АННОТАЦИЯ. В статье основное внимание уделено исследованию залога как экономического понятия и его роли системе банковского кредитования. Автором определено два методологических подхода к изучению экономического содержания залога, а именно: стоимостный и финансовый. Обосновано функции залога на макро- и микроэкономическом уровнях кредитных отношений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическое содержание залога, залоговая стоимость, функции залога.

ABSTRACT. In the article the main attention is paid to the study of the collateral as an economic concept and its role in the system of bank lending. The author specifically mentioned two methodological approaches to studying the economic content of the collateral, namely, cost and financial. Substantiates the collateral function of macro-and microeconomic levels of credit relations.

KEY WORDS: economic sense collateral mortgage value collateral function.

АНОТАЦІЯ. У статті основну увагу приділено дослідженню застави як економічного поняття та її ролі в системі банківського кредитування. Виокремлено два методологічні підходи до вивчення економічного змісту застави, а саме: вартісний і фінансовий. Обґрунтовано функції застави на макро- та мікроекономічному рівнях кредитних відносин.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний зміст застави, заставна вартість, функції застави.

© Н. П. Баріда, 2012

Українське суспільство стоїть на шляху розбудови соціально-орієнтованих стандартів ринкових відносин. Важлива роль в успішній реалізації обраного напрямку належить банку, як суспільно-економічній інституції, яка згідно із економічною природою банку покликана сприяти розвитку економіки та підвищенню добробуту громадян. Ключову роль у реалізації зазначеного, має розвиток банківського кредитування, що ґрунтується на базових принципах кредитних відносин, а також довірі та відповідальності, збалансованості економічних інтересів між кредитором і позичальником.

Забезпечення повернення наданої у тимчасове користування позичальнику вартості є однією із фундаментальних передумов функціонування кредиту як об'єктивної економічної категорії. Основним фінансовим джерелом погашення кредиту та оплати відсотків за ним є дохід позичальника. Однак, сьогоднішня ситуація у сфері банківського кредитування свідчить про масштабність проблеми незбалансованості економічних інтересів між суб'єктами кредитних відносин, що проявляється у високій частці проблемних кредитів у структурі кредитних вкладень банків, високому обсязі сформованих резервів під кредитний ризик банку та відповідно у збитках банків, значному борговому навантаженні на позичальників доларових кредитів через зростання валютного курсу долара (за підрахунками незалежних експертів АУБ через девальвацію гривні із 5 до 8 грн за долар, боргове навантаження на позичальників становить 180 млрд грн).

Одним із способів забезпечення повернення кредиту є активне використання банками при організації кредитного процесу такого важливого фінансово-економічного інструменту ринкового господарства, як застава, котра, забезпечуючи захист інтересів кредитора, одночасно сприяє активізації економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Як показує вітчизняна практика, майже 90 % кредитів банків видається під забезпечення, із яких 87—90 % — із заставою. Однак той факт, що на 1.10.2011 р. у загальній структурі кредитних вкладень банків тільки 29 % займає стандартна заборгованість, при якій обслуговування боргу позичальником відповідає умовам кредитної угоди, вказує на доцільність вивчення причин, низької ефективності механізму застави і чому банки не змогли відшкодувати належним чином проблемні кредити за рахунок резервного фінансового джерела — виручки від реалізації заставного майна.

Отже, глибоке теоретичне вивчення сутності застави як економічного поняття, її функцій у системі банківського кредитування є актуальним напрямом дослідження. Застава тісно пов'язана із відносинами власності, а останнє є основою функціонування ринкової економіки, що безперечно посилює значущість досліджуваної проблеми.

Варто зауважити, що недостатнє вивчення застави як економічного поняття, створює слабке економічне підґрунтя для встановлення правових норм заставних відносин. Саме тому у вітчизняній юридичній практиці є багато проблемних і неврегульованих питань, зокрема недостатній захист інтересів кредитора заставних відносин, проблемний і неефективний механізм звернення стягнень на предмет застави. А також, суспільний резонанс навколо проблеми реалізації застави, особливо проблемних доларових кредитів.

Доцільно зазначити, що взаємовідносини банків і вкладників — це також кредитні відносини, адже банк — це інституційний посередник на грошовому ринку, а тому, коли банки не повертають депозитні вклади та одночасно реалізовують заставу проблемних кредитів — це формує негативний суспільний імідж банків і знижує рівень довіри до них.

Сучасна вітчизняна економічна наука має багато напрацювань з теорії кредиту. Вітчизняні науковці здійснюють достатньо ґрунтовне вивчення питань, пов'язаних із заставою майна у кредитних операціях банків. Так, професори М. Алексеєнко, А. Мороз, М. Савлук [1], В. Лагутін, О. Васюренко розкривають основи застави як способу забезпечення зобов'язань. І. Волошин, В. Галасюк і В. Галасюк досліджують питання оцінки вартості застави. Проблемами теорії та практики заставних відносин переймаються також вітчизняні науковці, такі як Д. Гриджук, В. Олійник, І. Волошин, О. Євтух та ін. Разом з тим, питання змісту поняття застави у науковій літературі є дискусійними.

Відомий російський науковець з банківської справи професор О. Лаврушин у своїх роботах [2; 3] виділяє забезпечення кредитів як один із «китів» системи кредитування серед інших, зокрема принципів кредитування, суб'єктів та об'єктів кредитування.

Серед принципів кредитування виділяють *принцип строковості*, що вимагає повернення позички в строки, передбачені кредитною угодою; *принцип цільового використання позики* — вкладання запозичених коштів у конкретні економічні господарчі процеси; *принцип платності* — за користування позиченими

коштами позичальником має бути сплачено кредитору, крім основної суми позики, додаткову суму у вигляді проценту та *принцип забезпеченості* — який полягає у відповідності між вартістю забезпечення та заборгованістю за позичкою.

Слід сказати, що як і будь-яка система, система банківського кредитування, може функціонувати лише за умови наявності всіх її елементів, а отже, можна цілком погодитись з О.І. Лаврушиним, що базові елементи системи кредитування, визначені вище, не можна відокремити один від одного. Успіх в діяльності комерційного банку з кредитних операцій приходить лише у тому випадку, якщо кожен з них (базових елементів системи) доповнює один одного, посилює надійність кредитної угоди. З іншого боку, спроба розірвати їх єдність неминуче порушує всю систему [3, с. 15].

У загальному вигляді застава — це спосіб забезпечення зобов'язань, при якому кредитор набуває право у випадку невиконання боржником зобов'язань отримати задоволення за рахунок вартості заставного об'єкту переважно перед іншими кредиторами.

Застава — це могутній фінансовий ресурс. Для банку-заставодержателя, застава виступає фінансовим джерелом покриття витрат пов'язаних із неповерненням кредиту.

Проведене дослідження сутності дефініції «застава» дало можливість виявити, що питання застави як економічного поняття вивчене недостатньо. При розгляді застави в економічній літературі дослідниками в основному акцентується увага на юридичному аспекті питання, згідно з яким застава — це спосіб забезпечення зобов'язань, коли кредитор набуває право у разі невиконання боржником зобов'язань отримати задоволення за рахунок вартості об'єкта застави переважно перед іншими кредиторами. Економічний зміст поняття «застава» майже не розглядається.

В економічній і юридичній літературі визначення поняття застави співпадає з визначенням відповідно до ст. 1 Закону України «Про Заставу» [4], а саме: застава — це спосіб забезпечення зобов'язань, у силу якого кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами. На нашу думку, таке визначення розкриває виключно юридичну сторону заставних відносин.

Отже, економічна сутність застави ґрунтується на вартісному підході, згідно з яким можна стверджувати, що майно позичаль-

ника може стати предметом застави, якщо відповідає двом критеріям: прийнятності та достатності. Критерій прийнятності відбиває якісну визначеність предмета застави, а критерій достатності — кількісну. Якісна характеристика предмета застави, тобто його прийнятність, визначається рівнем ризику та рейтингу застави. Кількісна визначеність предмета застави полягає в оцінюванні його вартості. Вартість заставленого майна порівняно з основним зобов'язанням має бути більшою від суми позички і відсотків, що належить за нею сплатити.

Враховуючи вищезазначене, автор вважає за доцільне економічний зміст поняття застави розглядати виходячи із вартісного та фінансового підходів до вивчення економічного змісту застави; згідно з вартісним підходом застава — це інструмент (засіб) забезпечення зобов'язання, який має форму матеріального чи фінансового активу, може бути об'єктом купівлі-продажу на ринку та який має вартість, достатню для покриття витрат кредитора, пов'язаних з неповерненням позички, переважно перед іншими кредиторами; згідно з фінансовим підходом застава — це матеріальний або фінансовий ресурс, який має вартість, володіє ліквідністю і може бути могутнім фінансовим джерелом повернення позики.

Кредит — це об'єктивна економічна категорія. Базовими економічними характеристиками кредиту є його принципи. Економічні відносини пов'язанні із кредитом — це кредитні відносини вони здійснюються на закономірностях, в основі яких знаходяться принципи кредиту.

Банки як провідні суб'єкти кредитних відносин (грошово-кредитні посередники) змушені дотримуватись принципів кредиту, і більше того, в результаті банківської діяльності суспільство отримує важливий соціально-економічний продукт — гроші, які є втіленням мінової вартості. А тому, забезпечення поверненості кредиту має важливе соціально-економічне значення. Адже неповернений кредит — це порушені принципи та закономірності кредитних відносин, наслідком яких є диспропорції у економічній системі, несправедливий перерозподіл вартості, розвиток інфляції.

Дотримання принципу забезпечення створює економічні передумови для взаємозв'язку кредитної сфери економіки із сферою виробництва товарів і послуг (сферою реальної економіки). Виходячи із того, що сучасні гроші мають кредитну природу, тобто за характером емісії та випуску в обіг вони є результатом кредитних відносин, то принцип забезпечення (застави) є однією із форм,

наряду із цільовим характером кредиту, який забезпечує взаємозв'язок між грошовою сферою (емісією грошей на кредитних засадах) та економічними процесами в реальній сфері економіки. А це надзвичайно важливо, з огляду на забезпечення стійкості грошової системи та стабільного без інфляційного розвитку економіки.

Адже, банківська система через механізм грошової мультиплікації здійснює грошову емісію. Основою мультиплікації є випуск грошей в обіг комерційними банками, на кредитних засадах. А саме, на засадах — платності, строковості, забезпеченості, повернення та цільового використання коштів. Завдяки кредитному механізму випуску грошей в обіг, забезпечується стимул до прибуткового їх використання економічними суб'єктами та адекватність обсягу емісії реальним потребам господарського обороту. Якщо випуск банками грошей в обіг не витримує кредитних засад, то він приведе до зайвої грошової маси в обігу та зменшення вартості грошей, що знижуватиме рівень грошово-кредитної мультиплікації та монетизації ВВП.

Тому ми вважаємо, що застава як економічне поняття у межах кредитних відносин на макроекономічному рівні виконує такі дві функції: 1) функцію стерилізації грошової маси, яка полягає в тому, що з реалізацією застави проблемного кредиту вилучається зайва (інфляційна) грошова маса з обігу, та 2) функцію збереження позичкового капіталу, яка полягає в тому, що з реалізацією застави та компенсацією витрат, пов'язаних із проблемним кредитом, кредитор «зберігає» позичковий капітал.

Розглядаючи економічний зміст застави варто зазначити її роль на мікроекономічному рівні кредитного процесу, що проявляється у таких функціях застави: 1) резервна; 2) стимулююча; 3) інформаційна; 4) обмежуюча.

1) Резервна — вторинне джерело повернення кредиту. Це найпоширеніше та традиційне бачення ролі застави. Як правило, вся нормативна та методична база банку по заставній роботі формується враховуючи саме цю функцію.

2) Стимулююча — є стимулом для позичальника до повернення заборгованості. Очевидно, що у випадку, якщо цінність предмету застави для заставодавця перевищує розмір забезпечених кредитних зобов'язань, він прикладатиме усіх зусиль для того, щоб не втратити важливе для себе майно. Таким чином, можемо зробити висновок, що застава виконує і стимулюючу роль. Розуміння цієї ролі призводить до важливої практичної рекомен-

дації при визначенні активів для цілей застави, а саме — за інших рівних умов доцільніше вибирати найбільш значиме для клієнта майно. В більшості випадків вартість активу, який приносить прибуток для позичальника, у користуванні перевищує його ринкову вартість, оскільки втрата активу приводить до необхідності як його заміщення, так і відшкодування втрат, обумовлених вилученням активу з бізнесу власника.

3) Інформаційна функція, застава — це джерело інформації про стан бізнесу позичальника. Оскільки законом заставодержателеві надано право контролювати стан предмету застави, дане право може бути використане не тільки для контролю безпосередньо стану закладеного майна, але і для опосередкованого контролю стану бізнесу позичальника. Наприклад, при кредитуванні торгової компанії предметом застави частіше є товар. Оскільки кредитоспроможність такого позичальника багато у чому визначається саме станом оборотного капіталу, частиною якого і є товар, ефективний контроль динаміки руху товару й інших чинників дозволить своєчасно визначити виникнення негативних тенденцій у бізнесі позичальника. Важливість інформаційної функції застави визначається тим, що чим раніше банк діагностує проблеми, що виникають, тим більше вірогідність повернення кредитних засобів.

4) Обмежуюча, застава — як чинник, що обмежує фактор нарощення забезпеченої кредиторської заборгованості.

Обґрунтування даних функцій сприятиме кращому розумінню макро- та мікроекономічної ролі застави у системі банківських кредитних відносин, а також розробленню практичних рекомендацій щодо підвищення ролі застави в управлінні кредитним ризиком банку та оптимізації механізму банківської застави.

Література

1. Банківські операції: Підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2008. — 476 с.

2. Банковское дело: учебник / О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонова, Н.И. Валенцева; под ред. засл. деят. науки РФ, д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина — 5-е изд., стер. — М.: КНОРУС, 2007. — 768 с.

3. Банковское дело: современная система кредитования: учебное пособие / О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева, С.Л. Корниенко; под ред. засл. деят. науки РФ, д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина. — 3-е изд., доп. — М.: КНОРУС, 2007. — 264 с.

4. Про заставу: Закон України від 10 лютого 1992 р. № 2654-XII зі змінами і доповненнями від 21 грудня 2000 № 2181-III // ІПС «Ліга».

Стаття надійшла до редакції: 10.01.2012 р.

УДК 336.76

М.А. Гапонюк, канд. екон. наук, проф.,
зав. кафедри фінансових ринків,
Б.С. Стеценко, канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансових ринків
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА: ПОЛЕМІЧНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються проблемні питання теоретичних досліджень власного капіталу акціонерного товариства. Аналізуються сучасні наукові підходи до визначення його змісту, позитивних та негативних характеристик, виділено особливості управління власним капіталом під час формування оптимальної структури капіталу акціонерного товариства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: акціонерне товариство, капітал, власний капітал, фінансові ресурси, інвестиції, акціонер, зобов'язання, борговий капітал, акції, обмежена відповідальність.

ABSTRACT. The article deals with the problematic issues of theoretical research on equity of the company. Analyzed modern approaches to the determination of its content, its positive and negative characteristics, selected management features of its own capital in the process of formation an optimal capital structure of the joint stock company.

KEY WORDS: joint stock company, capital, equity capital, financial resources, investment, shareholder, liabilities, debt capital, shares, restricted responsible.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются проблемные вопросы теоретических исследований собственного капитала акционерного общества. Анализируются современные подходы к определению его содержания, позитивных и негативных характеристик, выделены особенности управления собственным капиталом в процессе формирования оптимальной структуры капитала акционерного общества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: акционерное общество, капитал, собственный капитал, финансовые ресурсы, инвестиции, акционер, обязательства, долговой капитал, акции, ограниченная ответственность.

Капітал протягом багатьох століть залишається однією із найбільш складних і неоднозначних економічних категорій. Наука про

© М. А. Гапонюк, Б. С. Стеценко, 2012